

BIZANTINSKI IMPORT V ZGODNJIH SLOVANSKIH KULTURAH JUGOSLAVIJE

Paola Korošec

Ako pregledamo inventar slovanskih grobnih najdb na vsem področju, ki so ga naseljevali Slovani po doselitvi v današnje pokrajine, lahko po tehniki izdelovanja nakita razlikujemo dve skupini. V eno skupino moramo šteti predmete, ki kažejo čisto domačo izdelavo, v drugo pa tiste, ki se ne samo v izdelavi, temveč tudi v drugih detajlih razlikujejo od prve. Predmeti prve skupine so izdelani grobo, brez kakršnihkoli plastičnih potez; v glavnem so skoraj vsi liti v kalupih. Osnovni metal je pri njih bron, ki je včasih pomešan z več ali manj odstotki srebra. Zaradi lepšega videza so ti predmeti često ornamentirani z imitacijo raznih livarskih tehnik, ki se je dobila že pri samem litju, ali so pa ornamenta izvedeni pozneje v kaki drugi tehniki. Nakit domače izdelave ima poleg tega veliko število raznih oblik in raznih variant. Kljub temu so ti predmeti zelo grobi in težki, kar dokazujejo, da okus ni bil niti pri izdelovalcu niti pri odjemalcu tako rafiniran kakor v nekaterih drugih kulturah. Z druge strani je po svoji preprostosti bil ta nakit laže dostopen širšemu krogu. Predmeti boljše tehnične izdelave so pa izdelani tudi v boljšem metalu, v zlatu in srebru. Okrašeni so z granulacijo vseh velikosti od popolnoma drobne, velike komaj za makovo zrno, do precej debelejše. To tehniko navadno spremlja tudi filigran, kolikor ne nastopa popolnoma samostalno. Pri teh predmetih vidimo, da je izdelovalec obrtnik delal precizno in pazljivo, da je izvajal oblike z gracijo in umetnostjo. Na mnogih mestih uporablja za filigran, da bi se uklonil teži in grobosti, tanko srebrno ali po zlato nit. Ta je že sama po sebi lahka, krhka in gracilna. Četudi jo umetnik uporablja v več nitih, vendar predmet s tem ni izgubil svoje ličnosti. Ta očitni kontrast med predmeti dveh skupin nam vsiljuje misel, da ne gre za izdelek enega in istega naroda, odnosno za izdelek iste delavnice.

Ne moremo domnevati niti, da bi bili izdelek raznih delavnic, ki so bile na enem področju ob istem času, četudi jih najdemo pomešane skupaj v grobovih itd. Po vsem sodeč gre pri enih za import iz neke druge pokrajine, kar je danes že dovolj dokazano. V naše pokrajine je prihajal ta import iz Bizanca, kjer sta se srečavali antična in vzhodna umetna obrt.

Bizanc je z vseh strani sprejemal vplive v vseh vejah umetnosti, posebno pa v drobni umetnosti in v zlatarski umetni obrti. Zlatarska umetnost je v Bizancu prav zaradi raznih tujih vplivov dosegla res zavirljivo višino. Vendar pa Bizanc vseh teh raznih umetnosti in umetnih obrti ni konzervativno hranil samo za sebe, ampak jih je dajal tudi pokrajinam, kjer je politično gospodaril. To so bile predvsem južna Italija, Ravenski ekzarhat, Dalmacija itd. Ta umetnost, ki jo je Bizanc prenašal na pokrajine, ki so mu bile politično ali podrejene ali pa vsaj z njim povezane, je pa na novih mestih prihajala tudi pod vpliv drugih kultur ter tako dobila delno popolnoma nov značaj. Poleg tega je pa seveda Bizanc s svojo umetnostjo tudi sam vplival na druge kulture, kar nam najboljše kažejo belobrdska in köttläška slovanska kultura. Poleg vpliva na razvoj tujih kultur, je eksportiral Bizanc čez meje svojega področja tudi lastne izdelke.

V krogu raznih slovanskih kultur srednje in južne Evrope so importirani bizantinski predmeti na prvem mestu proti našemu pričakovanju na področju Panonske ravnine. Ker je na obalah Jadranskega morja vladala politična uprava Bizanca, bi tam prej pričakovali večje število najdb, ki bi pomenile direkten import iz Bizanca. Toda v veliko večjem številu so taki predmeti najdeni v Panonskem bazenu kot spremstveno gradivo belobrdske in keszthelyjske kulture. Posebno bogate take najdbe te vrste so v Tokaju,¹ Keszthelyju,² Peszér Adácsu,³ Szt. Endri v Pešti,⁴ Sziráku,⁵ Regölyu,⁶ Tolna Szanti⁷ itd. Številne najdbe čisto bizantinskega gradiva na področju Panonske ravnine nam dokazujejo, da je bil stik Panonije z delavnicami na vzhodu

¹ Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Budapest 1905, zv. II, str. 489 in sledeče.

² l. c. II, str. 166 in sledeče. — l. c. III, T. 159 in sledeče.

³ *Památky archeologické*, Praha, 1927, str. 344.

⁴ Hampel, *Alterthümer*, III, T. 265.

⁵ l. c. III, T. 65, 67 in 72.

⁶ l. c. III, T. 174, 184, 186 in 235.

⁷ l. c. III, T. 408.

zelo živ. Ali je svoje izdelke razpošiljal direktno sam Bizanc, odnosno njegove delavnice po trgovski poti, ali na kak drug način, ali bizantinske delavnice na Črnem morju, ali se je to godilo s posredovanjem tujih trgovcev, Arabcev, Vikingov, Perzijcev, Judov itd., kakor nekateri domnevajo, je danes še nemoogoče ugotoviti. S tem vprašanjem se je poleg Červinke, posebno bavil Niederle, ki je skušal ugotoviti, kako je došel na Češko nakit, ki je bizantinski import.⁸ Ta nakit, najden na področju Češke in Moravske, je Niederle razdelil v celo vrsto tipov, ki jih je analiziral in prišel do končnega zaključka, da je pot, po kateri so ti predmeti došli na Češko in Moravsko, vodila lahko samo z vzhoda proti srednji Donavi, nikakor pa ni mogla voditi z juga iz Dalmacije ali pa z Apeninskega polotoka. Ta Niederlov zaključek je popolnoma točen, kar nam dokazuje tudi gradivo, najdeno na področju Jugoslavije in v Panonski ravnini. V tem gradivu nimamo nikakršnih oblik, ki bi nam prikazovale pot, ki bi vodila od južne smeri. Zato je ta import lahko prišel samo z vzhoda, kakor misli tudi Niederle. Nastaja pa novo vprašanje: kako so ti predmeti importirani v naše kraje, po kateri poti in kdaj.

Importirani predmeti na naših nekropolah so zelo raznovrstni. Največ je bilo najdenih uhanov; prstanov, ovratnic in drugih vrst nakita pa je veliko manj. Ker so uhani najbolj tipični in tudi najbolj raznovrstni, jih bom razdelila v skupine ter upoštevala samo glavne odlike, ne bom se pa spuščala v detajle. Tipološko razdeljeni uhani kažejo več skupin:

a) U h a n i v o b l i k i o b r o č k a, pri katerih je spodnja polovica obročka okrašena z granuliranim filigranom. Na mestu, kjer obroček prehaja v gornji del, t. j. v srednji polovici, je majhna rozeta, ravno tako kakor pri nekaterih drugih tudi na sredi spodnjega dela. Po Niederlu so ti uhani orientalskega, sirskega izvora.⁹ Pri nás je najden ta tip v Dalmaciji in je shranjen v muzeju v Kninu,¹⁰ našli pa smo ga tudi na nekropoli na Gradu v Ptujju.¹¹

⁸ Památky, 1927, str. 358 in sl.

⁹ l. c. str. 340.

¹⁰ Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1940, str. 23, sl. 25.

¹¹ Korošec, Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji, Celje, 1947, str. 14, sl. 11.

b) U h a n i s p r i v e s k o m v o b l i k i z v e z d e. Na obročku je privesek v obliki zvezde, katere kraki so izvedeni v obliki granuliranih trikotnikov. Niederle misli, da moramo iskati prototip teh uhanov nekje v Orientu, a v črnomoških delavnicah grških kolonij imamo take uhane že v VI. in VII. stoletju.¹² Najdeni so tudi v Panoniji,¹³ pri nas pa v Golubiću pri Kninu.¹⁴ Imitacija teh uhanov je pa v liti tehniki posebno pogosta v belobrdski kulturni skupini. Originalni uhani iz Golubića so posebno karakteristični še zaradi S-petlje na enem koncu obročka, medtem ko se na drugem nahaja kvačica. Četudi sta v tej najdbi dve vrsti uhanov, kjer ima ena pravi privesek v obliki zvezde, medtem ko ima drugi bolj obliko ploščate piramide, vendar predstavljajo eno celoto ne samo zaradi skupne najdbe, temveč tudi zaradi tehnične izdelave. Neki uhani z zvezdastim priveskom, katere navaja Niederle, morda niso import, temveč bodo predstavljali domače delo po tujih vzorih, ker kaže, da so uliti v kalupih. Tak primer imamo na Pasterském gradišču.¹⁵ Popolnoma identični uhani pa so najdeni pri nas v Čadjavici,¹⁶ ti so nekoliko bogateje ornamentirani, vendar pa so ravno tako uliti v kalupih. S tem ne mislim, da tudi taki uhani nikakor ne bi prišli v poštev kot import, četudi je to manj verjetno.

c) U h a n i s p r i v e s k o m v o b l i k i g r o z d a. Uhani te vrste imajo na spodnji strani obročka privešen grozdček, ki se navadno nadaljuje tudi še nad obročkom kot nekak nastavek. Hadaczek¹⁷ misli, da se je ta tip razvil iz uhana, ki je imel na obročku natakajeno podolgovato jagodo, ta pa se je pozneje, v klasičnem obdobju, spremenila v grozd podolgovate ali piramidalne oblike. Na tej razvojni stopnji postaja ta tip uhana eden najbolj razširjenih in uporabljenih oblik že v rimskem, še bolj pa v bizantinskem času. O priljubljenosti tega tipa nam pričajo mnogoštevilne najdbe na vsem področju, kjer je deloval vpliv Bizanca. Pojavljajo se številne variante oblik, pa tudi v velikosti so razlike. Ti uhani so izdelani v glavnem v tehniki granuliranja, včasih pa so okrašeni tudi s filigranom in granula-

¹² Památky, 1927, str. 545.

¹³ E. S. A., 1934, str. 285 do 307, T. 15 in 15.

¹⁴ Rad J. A. 1940, str. 22.

¹⁵ Památky, 1927, str. 341, sl. 101, štev. 1.

¹⁶ Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, 1942/43, T. III, sl. 6—7.

¹⁷ Hadaczek, Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker, Wien, 1903, str. 18, 27 in 51.

cijo. Zelo lepi primeri uhanov so pri nas iz Trilja,¹⁸ Biskupije pri Kninu¹⁹ in iz Ptuja.²⁰ V Češki so jih našli v Želenki pri Vrbi,²¹ in v Zakolanih,²² v Moravski pa v Těmicah,²³ Vacovu,²⁴ Starem Městu pri Uher. Hradištu.²⁵ Analogije piramidalnih priveškov na uhanih kažejo najlepše zelo zanimivi uhani, najdeni v Szent Endreu²⁶ in na drugih mestih.²⁷ Pri uhanu z grozdnim priveškom imamo tudi tip, kjer je srednji del grozda izdelan v obliki večje votle jagode, ki je včasih ornamentirana z drobnim filigranom. Lepe primere imamo v uhanih, najdenih v depotu v Tokaju.²⁸ Verjetno pomenijo ti uhani prehod od uhanov z grozdnim priveškom k uhanom s štirimi jagodami.

d) U h a n i s p r i v e š k o m v o b l i k i j a g o d. Tu imamo tri skupine: uhane s štirimi jagodami, uhane z eno in uhane s tremi jagodami. Prva skupina ima štiri jagode razporejene tako, da je na vsaki strani uhaná po ena jagoda, medtem ko sta na spodnji strani dve jagodi, ena vrhu navpične osi, ki je pritrjena odnosno zlita z obročkom, druga pa spodaj. Primere teh uhanov imamo v kninskem in v zagrebškem muzeju iz raznih najdišč. Nadalje imamo ravno tako srebrne in zlate identične uhane iz slovanske nekropole v Ptuju.²⁹ Iste uhane imamo pa tudi na Češkem v Předmosti, na Moravskem v Starem Městu,³⁰ nadalje v Tempelhofu³¹ itd. Pri tem tipu uhanov je včasih jagoda, ki je pritrjena na zgornjem koncu navpične osi, že degenerirana ali pa je celo že izginila. Lep primer take degenerirane jagode imamo pri srebrnih uhanih iz Glavičin v Dalmaciji.³² Jagode uhanov tega tipa so okrašene s filigranom v obliki majhnih krožkov ali pa z granulacijo v obliki majhnih rombov in trikotnikov. Po Nie-

¹⁸ Rad J. A. 1940, str. 21.

¹⁹ Nahajajo se v muzeju v Kninu.

²⁰ Doslej še niso objavljeni, a izkopani so leta 1947.

²¹ Schráníl, Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens, Berlin, 1928, T. LXXI, sl. 5, 6 in 7.

²² l. c. T. LXVIII, sl. 18.

²³ l. c. T. LXVIII, sl. 25.

²⁴ Památky 1927, str. 542, sl. 102, štev. 10.

²⁵ Archeologické rozhledy, štev. 1—2, Praha, 1949, str. 25, sl. 11.

²⁶ Památky 1947, str. 542, sl. 102, štev. 8 in 11. — Hampel III, T. 265, sl. 5, 6, T. 286, sl. 9.

²⁷ Hampel III, T. 286, sl. 7, 8.

²⁸ Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana, 1950,

²⁹ Archeologické rozhledy, 1949, str. 25, sl. 12.

³⁰ Schráníl, Vorgeschichte, str. 299

³¹ Rad J. A. 1940, str. 11, sl. 8.

derlu ima tudi ta tip svoj izvor v Orientu. Drugi tip uhanov, kjer so na obroček nanizane tri jagode, in tretji tip, kjer je na obročku samo ena jagoda, sta posebno pogosta v Dalmaciji. Mnogo jih je v kninskem muzeju in v Splitu. Velik del predstavlja delo domače zlatarske obrti, vendar so vmes tudi lepi primeri originalnega importa. Po tehnični izdelavi so ti uhani, odnosno jagode izdelani na dva načina. Jagode so lahko okrogle, podolgovate, bikonične, vselej pa so votle in obdane s pločevino, okrašeno s filigranom ali z granulacijo. Pri drugem načinu izdelave pa so jagode votle, toda njih stene so prebite, da je videti, kakor bi bile sestavljene iz reber, ki so včasih ravno tako izdelane iz filigranskih niti. Analogne primere prebitih jagod imamo tudi na Češkem v uhanu s tremi jagodami, najdenim v Čistěvesu.³³ Po mnenju Kondakova in Schráníla izvirajo te iz grških ali orientalskih delavnic.³⁴ Zelo zanimiv je tudi uhan, najden v Erdutu v Slavoniji, ki je sedaj v arheološkem muzeju v Zagrebu.³⁵ Ima tri prebite jagode, nanizane na obroček. Uhan je zelo velik in okrašen z zelo velikimi zrnici granulacije ter z granuliranim filigranom in filigranom. Vendar pa vzbujata vtis precejšnje grobosti. Zelo je zanimiv tudi sam obroček iz dveh uvitih žic, zaradi česar spominja precej na uhan iz Perjamoša, čeprav ima ta eno samo jagodo in je časovno iz druge periode.³⁶ Erdutski uhan ima obroček med jagodami omotan s filigransko žico. Podoben uhan omenja Karaman v arheološkem muzeju v Beogradu.³⁷ Po masivni in skoraj grobi ornamentiki in po večji srednji jagodi je precej podoben srebrnim uhanom iz tokajskega srebrnega depota.³⁸ Uhani z eno jagodo imajo lahko jagodo jajčaste oblike, obešeno na enem koncu obročka, lahko pa je jagoda tudi bikonična in po dolžini nataknjena na obroček. Prve in druge so zastopane v lepih primerkih v Gajinah in tudi na drugih najdiščih.³⁹

Neznani so doslej pri nas primerki uhanov bizantinskega importa z jagodo v obliki kocke z odrobljenimi vrhovi, kakor je

³³ Schráníl, *Vorgeschichte*, str. 299, T. LXVIII, sl. 24.

³⁴ *I. c.* str. 299.

³⁵ Rad J. A. 1940, str. 21, sl. 22.

³⁶ *Památky* 1927, str. 345, sl. 105.

³⁷ Rad J. A. 1940, str. 52 do 53 in 43, opomba 100.

³⁸ Hampel II, str. 495, sl. F.

³⁹ Rad J. A. 1940, str. 31, sl. 50.

to slučaj z uhanom v Perjamošu, ki ga Niederle uvršča v slovansko periodo, čeprav ji morda ne pripada.⁴⁰ Sicer pa je ta oblika zelo znana. Razen v Perjamošu jo najdemo na Ogrskem tudi v Puszti Bakod,⁴¹ Szentesu,⁴² Dombovaru,⁴³ Szegszárdu,⁴⁴ Bökény-Mindszentu,⁴⁵ pa tudi na Krimu.⁴⁶ Večina teh najdb ne pripada slovanski periodi, nekatere so pa dvomljive.

e) Uhan s priveskom v obliki lunule. Podobni uhani so mi kot import v večjem številu na teritoriju Jugoslavije neznani. Samo v Nišu sta najdena dva zlata uhana, ki sta danes v arheološkem muzeju v Beogradu. Uhana imata na dnu lunule podolgovato jagodo in jagode so tudi na rogovih lunule. Okrašena sta s filigranom in granulacijo. Da je pa ta oblika uhanov bila zelo priljubljena, pričajo uhani köttlaške kulturne skupine, za katere vemo, da so slovanski izdelek in so nastali v domačih delavnicah. Verjetno je, da nastopa bizantinski import tudi v tej obliki v večjem številu že zaradi priljubljenosti tega tipa v domači obrtni umetnosti. Ta porablja celo neko vrsto perforirane lunule pri uhanih tipa z grozdastim priveskom. Tu je kljub lunuli grozdasti privesek še ohranjen. Verjetno so ti uhani nastali iz luničastih uhanov s tremi rogovi in priveska, ki je lahko različen, kakor pri uhanih iz depota v Tokaju in iz depota v Starem Městu,⁴⁷ čeprav so te polno delane in ornamentirane s filigranom, ne pa perforirane. Razvoja tega uhana danes še ni mogoče točno ugotoviti, ker so najdbe še preskromne. Zanimiv in zelo lep uhan je bil najden na nekropoli v Ptuju,⁴⁸ izdelan je v srebru, dobro ohranjen in pomeni čist bizantinski import. Izveden je v filigranu, granuliranem filigranu in granulaciji.

Poleg uhanov moramo omeniti kot bizantinski import v slovanskih kulturah tudi ovratnice, kakršne so najdene v Dalma-

⁴⁰ Památky 1927, str. 345, sl. 105.

⁴¹ Hampel I, str. 359, sl. 954. — Hampel II, str. 5. — Hampel III, T. III, sl. 2.

⁴² Arch. Ert. 1904, str. 158. — Arch. Ert. 1906, str. 50.

⁴³ Hampel II, str. 688, sl. 5.

⁴⁴ Hampel II, str. 690, sl. 1, 2. — Hampel I, str. 359, sl. 958.

⁴⁵ Hampel I, str. 359, sl. 954. — Hampel II, str. 68. — Hampel III, T. 56, sl. 3.

⁴⁶ Ūzb. apx. ko. XIX. 50, tab. 1.

⁴⁷ Hampel II, str. 492, sl. E, štev. 1, 2. — Niederle, Rukovět slovanské archeologie, Praha, 1951, str. 195, sl. 89.

⁴⁸ Korošec, l. c. str. 71, sl. 15.

ciji v Trilju⁴⁹ in v Golubiću pri Kninu.⁵⁰ Te ovratnice so sestavljene iz zlatih bikoničnih jagod. Triljska ovratnica ima 24 jagod, od katerih je 20 ornamentiranih s filigranom, ovratnica, najdena v Golubiću ima 25 jagod, od katerih so pa samo nekatere ornamentirane. Takih jagod na slovanskih lokalitetih res ni mnogo, toda kolikor nastopajo, jih je večinoma lahko datirati. Na Češkem jih srečamo v Kolinu, Čistěvesu in Uhercih,⁵¹ na Ogrskem v Gavi a te so ornamentirane s pregradicami, v katerih je bilo vstavljeno steklo ali neka druga materija.⁵²

Na ovratnici iz Golubića v Dalmaciji so zelo zanimivi luničasti priveski na samih jagodah ter so tako nanizani na ovratnico vsega pet po številu. Cela lunula je ornamentirana s filigranom, medtem ko so navzdol obrnjeni rogovi in srednji del lunule ornamentirani z granulacijo. Lunula se pri Slovanih pojavlja od X. do XII. stoletja, kar potrjujejo novci, ki jo spremljajo. Bogate najdbe takih priveskov so znane iz južne Rusije, tako iz Gnezdova ter volinskega, jurkoveckege, belogostickega in iz nevelskega depota.⁵³ Po Niederlu so ti vzhodni kosi datirani okoli leta 1000. Schráníl omenja dva srebrna priveska, najdena v Naměštih, od katerih je eden polymesečne oblike in to kot lunula s tremi rogovi. Ta oblika je karakteristična posebno za Dnjeprski bazen v času knezov v Češki.⁵⁴ Poleg originalov so zelo pogosti, toda zelo grobo izdelani luničasti priveski iz domačih delavnic, med katerimi Niederle razlikuje celo dva tipa. Starejši tipi so bolj zaprti, t. j. njih rogovi so nekoliko zoženi, neornamentirani, mlajši pa so bolj odprti ter ornamentirani z grobo granulacijo. Na Ogrskem je najden tudi originalen importiran privesek v grobišču v Arad Földváru, omejen je s filigransko nitjo. Spremlja ga čisto belobrdsko spremljajoče gradivo. Z istega grobišča sta poleg tega znana tudi dva novca, prvi Bele I., drugi pa Vladislava II.⁵⁵ Zelo lep luničasti privesek, ki bi pripadal temu času, je najden v Igaru.⁵⁶ Izdelan je v zlatu, ornamentiran pa s celicama, v katerih je bila nekdanj steklena pasta.

⁴⁹ Rad J. A. 1940, str. 21, sl. 21.

⁵⁰ l. c. str. 19, sl. 18.

⁵¹ Schráníl, Vorgeschichte, str. 505.

⁵² Arch. Hung. Budapest, 1932, str. 267, T. CI, CII.

⁵³ Niederle, Rukovět, str. 200.

⁵⁴ Schráníl, Vorgeschichte, str. 505, T. LXIX, sl. 15 in 17.

⁵⁵ Hampel II, str. 56, sl. 6.

⁵⁶ Hampel II, str. 555.

Med domačimi izdelki slovanskih kultur, posebno v belobrdski kulturi, so zelo številni razni prstani. Posebno pozornost vzbujajo prstani z imitiranim filigranom in granulacijo. Navadno so odprti, a na mestu, kjer se konci stikajo, je okov z biserom. Vsi ti prstani v resnici pomenijo kopijo bizantinskih izdelkov, kakršni so kot import, toda v zelo majhnem številu, najdeni tudi na tleh naše države. Zelo lep primer je prstan iz Trilja⁵⁷ z biserom v okovu in ornamentiran z granulacijo. Krasen je tudi zlat prstan, najden na Gradu v Ptuju z belobrdskim spremstvenim gradivom.⁵⁸ Sam obroček je ornamentiran s pletenim filigranom, na sprednji strani pa je pet kupolastih vzboklin ornamentiranih z granulacijo. Na Češkem so našli nekoliko importiranih prstanov. Eden je najden ob skeletu v Předmosti; na vrhu vzbočenega dela ima v okovu steklen moder biser, omejen s 4 nizi granulacije. Obroček je ornamentiran s prepletenim filigranom. Sem spada tudi fragmentiran srebrn prstan iz Zákolany⁵⁹ in prstan iz Starega Města.⁶⁰ Zelo bogate prstane so našli tudi na raznih krajih na Ogrskem. Najbolj zanimivi so tisti, ki imajo obroček ornamentiran s prepletenim filigranom.⁶¹

Zelo zanimiv nakitni, obenem pa tudi praktični predmet, ki ga Slovani uporabljajo, so gumbi. Imamo jih večje število, ki so lahko tudi domače delo in so lepo ter pravilno ornamentirani, taki gumbi so bili najdeni na Gradu v Ptuju⁶² in na Češkem v Budeču, Zákolanyh, Žalovu, Rousovicah in Starem Městu.⁶³ Podobne so našli tudi na Ogrskem v Puszta-Szilasu.⁶⁴ Na drugi strani pa imamo zopet importirane bizantinske gumbе, kakršni so najdeni tudi v naši državi v Trilju,⁶⁵ na Češkem v Želenkyh,⁶⁶ poleg tega so pa znani tudi v Pilinu in v Tokaju.⁶⁷ Okrašeni so samo z granulacijo kakor oni iz Tokaja in Trilja, ali pa s fili-

⁵⁷ Hampel III, T. L., sl. 1 ab; T. LI, sl. 2, 4ab.

⁵⁸ Korošec, l. c. str. 95, sl. 19.

⁵⁹ Schráníl, Vorgeschichte, str. 501, T. LXVIII, sl. 27.

⁶⁰ Arch. rozh. 1949, str. 25, sl. 11 (leta 1948 najdena prstana imáta obroček prav tako ornamentiran s filigramom).

⁶¹ Hampel III, T. L., sl. 1, ab; T. LI, sl. 2, 4ab.

⁶² Korošec, l. c. str. 95, sl. 20, 21.

⁶³ Schráníl, Vorgeschichte, str. 302, sl. 30, str. 505, sl. 51 in Arch. rozh. 1949, str. 50—56.

⁶⁴ Hampel II, str. 401, sl. 1115 in 1116, katere on sodi med priveske.

⁶⁵ Rad J. A. 1940, str. 21, sl. 21.

⁶⁶ Schráníl, Vorgeschichte, T. LXXI, sl. 3, 5a, 4, 4a.

⁶⁷ Hampel II, str. 491, sl. 11. — Hampel I, str. 400, sl. 109.

granom kakor gumbi iz Pilina. Najbogateje je ornamentiran par gumbov iz Želenky, ki je okrašen s filigranom, z granuliranim filigranom in z granulacijo, na nekaterih mestih pa so bili nekdanj vstavljeni biseri v obliki koščkov stekla ali podobnega materiala.

Po množini gradiva, ki v naših krajih in v Panonski ravnini kaže jasne znake bizantinskega importa, je opravičeno vprašanje, kako so ti predmeti dospeli v naše pokrajine. Dve možnosti sta. Prva bi bila politična povezava in kulturni stiki, ki so vladali v X. in XI. stoletju med Bizancem in njegovimi slovanskimi sosedi na severu in severo-zahodu. Verjetnejša je pa po mojem mnenju trgovska zveza. Da so vso to okrasje prinašali v slovanske pokrajine ljudje, ki so zastopali politično oblast, skoraj ni mogoče. V tem primeru bi ga vsekakor ne našli v takih množinah tudi izven političnega območja njihove države, in to celo na severu, na Češkem.

V X. in kasnejših stoletjih je kulturni stik med Bizancem in njegovimi sosedi zelo tesen, prav tedaj ko sta Ciril in Metod začela med slovanskimi narodi širiti krščanstvo. Vendar pa tudi ta stik ni mogel mnogo prispevati k širjenju te umetne obrti, ker je bilo tedaj, kakor trdi tudi sam Niederle, prinešeno zelo malo predmetov cerkvenega značaja, kar tudi ustreza vlogi te akcije. Zato pa tudi ti predmeti bizantinskega značaja niso bili importirani s politično prevlado Bizanca, niti s kulturnimi stiki med Bizantinci in drugimi narodi, temveč moramo kot njih najboljšega posrednika in širitelja v resnici domnevati le trgovino. Tako so ti predmeti prihajali v bazen Panonske ravnine in šele od tu so jih raznašali dalje, kar nam potrjujejo tudi same najdbe. Če bi bile v trgovskem stiku z vzhodom na jugu Evrope razen Panonskega bazena tudi druge dežele, bi gotovo tudi v teh predelih našli večje število importiranih predmetov, ne pa domačega dela. Število importiranih predmetov, ki so najdeni n. pr. v Ptujju, je v razmerju do predmetov köttlaške in belobrdske kulture na istem grobišču večje kakor pa n. pr. v Mravincih in na drugih najdiščih v Dalmaciji. To nam dokazuje, da je bil v Ptujju import močnejši kakor na jugu. Nerazumljivo bi bilo nasprotno, ker so v Dalmaciji, kjer je bizantinska uprava bila veliko močnejša, grobne najdbe z importiranimi predmeti relativno skromne. Res je pa, da bi ravno tu, glede na direkten

stik lahko pričakovali večje število importiranih predmetov. Na drugi strani nam pa to zopet dokazuje, da je v Slavonijo in dalje proti zahodu v alpske predele import prihajal iz Panonske ravnine, kakor je prihajal tudi v Češko, kakor meni tudi sam Niederle. Četudi Niederle misli, da je vzhodno alpsko področje bilo v trgovskem stiku z Bizancem, vendar mislim, da je to malo verjetno, čeprav je naše področje doslej še malo raziskano. Mislim celo, da globlje v köttlaško kulturo import ni daleč segal. Vemo, da v Köttlachu in ostalih najdiščih tega področja, ki so raziskani, ni bil najden niti en predmet, ki bi bil importiran z vzhoda. Lahko bi domnevali, da je ravno ozemlje, kjer se stikata belobrdska in köttlaška kultura, končna meja, kamor sega bizantinski import. Tukaj moram omeniti tudi Karamana, ki misli ravno tako, da je bizantinski import prišel v naše kraje s trgovino, čeprav ne omenja poti, po kateri je v te kraje tudi prišel.⁶⁸ Na drugi strani meni Niederle ob poročilu Ibrahima Ibn Jakuba, da so se s trgovino teh drobnih predmetov bavili arabski trgovci, ki so trgovali s sekanim srebrom.⁶⁹ Kasneje pa pravilno sodi, da so se s to trgovino bavili tudi razni drugi trgovci in tudi slovanski.⁷⁰

S katere strani je prihajal import v Panonsko ravnino? Če bi vodila trgovina po Jadranskem morju čez Dalmacijo ali čez Apeninski polotok ali če bi bilo blago izdelano v tamkajšnjih bizantinskih delavnicah in delavnicah, ki so bile pod bizantinskim vplivom, bi imel nakit neke značilnosti, ki bi kazale tudi na njegov izvor. V Panonski ravnini vse do vzhodnoalpskega področja sploh nimamo tipov, kakršne najdemo v Palazzolu, Akreidi ali Ruovu, Taormini ali Raccineci. Prav tako ni tipa uhana, ki ga Niederle navaja iz Severne Italije iz Castel Trovina.⁷¹ Ravno tako nimamo raznih vrst uhanov luničastega tipa in uhanov z zvezdastim priveskom, kot ga poznamo iz Kalaja Dalmaces.⁷² Naši tipi, ki so analogni onim iz Želenky, Žižica, Praha I, Předmosti, Žalova, Čistěvesi, Levýga Hradca, Bukola, Těmice, Starega Města, Rybešovic, Kroměřiža, Kyjova, Jaro-

⁶⁸ Karaman, *Iz kolijevske Hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1930, str. 135.

⁶⁹ *Památky 1927*, str. 352.

⁷⁰ Niederle, *Rukovět*, str. 137 in sledeče, str. 125 in sledeče.

⁷¹ *Památky 1927*, str. 345, sl. 106, štev. 4.

⁷² W. M. B. H. XII, str. 195.

hnovic in Kolina,⁷³ in ki so analogni onim iz Panonske ravnine, morajo biti vsekakor istega izvora. Ako poleg tega upoštevamo, da se vsi ti predmeti med seboj skladajo in da nimajo nikakršne južne odlike, moramo njih izvor iskati direktno na vzhodu v Bizancu ali pa na obalah Črnega morja. Najnaravnejša pot iz teh krajev proti severozahodu je Donava, ki sega s svojo plovnostjo globoko v evropski kontinent.

Veliki del najdb v Panonski ravnini spremljajo bizantinski novci, na Češkem pa novci Břetislava I. in drugih domačih čeških vladarjev. Pri nas te najdbe nimajo vedno spremljajočega jih novčiča, medtem ko imajo nekatere celo rimske novčiče, toda samo kot priveske ali kot slučajne najdbe v grobu. Vendar se tudi pri nas pojavljajo bizantinski novci. V resnici služijo vsi ti novci pri dataciji samo kot terminus ante quem non, če pa uporabimo nekatere druge faktorje, vidimo, da je vsaj približna datacija vendarle možna. Tako trdi Schráníl, da so ornamentirani gumbi zelo priljubljeni v drugi polovici X. stoletja, in domneva, da so tipične oznake bogatejših družbenih razredov.⁷⁴ Da bi to datacijo lahko porabili tudi pri najdiščih vzhodnoalpskega področja, nam najbolj kažejo ptujske najdbe. Bogati ornamentirani gumbi čisto bizantinskega importa so gumbi iz Triljske najdbe. To najdbo, ki je v resnici cela bizantinski import spremlja bizantinski novc iz sredine VIII. stoletja. Tokajski depot, ki ima ravno tako podoben fragmentiran gumb bizantinskega izvora ima novce X. stoletja vladarja Romana Christofora, Nikefora II. in Basilia II. Zanimiv pojav je pri uhanih iz Golubića v Dalmaciji da se en konec uhana končuje v S-petljo. Tako končnico pozna arheologija samo v slovanski periodi. Karaman sicer datira to najdbo v VII. stoletje in vzporeja uhan z uhanom z zvezdastim priveskom iz Taormine, ki je iz VII. stoletja. Toda ta nima S-petlje in čeprav bi bil taorminski uhan iz VII. stoletja, ni potrebno, da bi bil naš uhan z njim istočasen, posebno ker je imel Bizanc na Siciliji svoje postojanke pa tudi svoje delavnice. V depotu v Golubiću je najdena tudi ovratnica, sestavljena iz zlatih jagod, kakršne so našli tudi na Češkem v Kolinu.⁷⁵ Ob tem gradivu so pa v Kolinu našli tudi bogato okrašene gumb

⁷³ Schráníl, Vorgeschichte, str. 298 in sledeče.

⁷⁴ l. c. str. 301.

⁷⁵ l. c. T. LXVI, sl. 5 in 7.

in relikvarije, ki so datirani v X. do XI. stoletje. Nadaljnje datiranje ovratnice iz Golubića omogoča tudi najdba srebrnih granuliranih jagod v Čistěvesi, najdenih v depotu denarja in sekanega srebra, kakor tudi jagoda iz groba v Uhercih, poleg katere je najden novec Vratislava II., ki potem takem pada v drugo polovico XI. stoletja.⁷⁶ Ravno tako luničaste priveske na ovratnici iz Golubića lahko datiramo po luničastem privesku iz Arad Földvára, čigar najdba je datirana z novcem iz srede XI. stoletja. Tako lahko izvedemo datiranje Golubića po Niederlovem in Schránilovem datiranju gornjih najdb na Češkem. Podobno je tudi z triljsko najdbo, ki bo padla verjetno v isti čas; o tem pričajo uhani, ki so jim bili enaki najdeni tudi v Bolgariji v Sofiji in datirani z novcem Komnena iz XI. stoletja, pa tudi gumbi. Datacija ptujskih najdb je izvršena že z značajem celotnega grobišča, ki spada v X. in XI. stoletje.

BYZANTINE IMPORT IN EARLIER SLAV CULTURES OF YUGOSLAVIA

Comparing Byzantine imported objects from early Slav graves on the territory of Yugoslavia with the same or similar objects found in Slav graves in Pannonia and Czechoslovakia, we come to the conclusion that import took place during 10th and 11th centuries. It was by commercial communications between Byzantium and western countries that import was carried out. To all appearance goods were transported by the Danube either from Byzantium itself or from its workshops on the shore of the Black Sea. By the same way goods were imported to Central Europe.

⁷⁶ l. c. str. 505.